

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه پیام نور

واحد قم

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ تشیع

عنوان پایان نامه :

راهکارها و راهبردهای حضرت علی (علیه السلام) در مواجهه با دشمنان در بازه زمانی

حکومت

استاد راهنما :

دکتر محمدعلی حسینی

استاد مشاور :

دکتر محمد طاهر یعقوبی

نگارنده :

مریم مظاهری

بهمن ماه ۱۴۰۰

جمهوری اسلامی ایران
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

استان قم

دانشگاه پیام نور
بستعالی

تاریخ: ۱۴۰۰/۱۱/۱۰
شماره: ۹۸۰۰۰۹۱۹۵
پیوست:

صور تجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

آقای / خانم: مریم مظاهری

دانشجوی رشته: تاریخ تشیع

به شماره دانشجویی: ۹۸۰۰۰۹۱۹۵

تحت عنوان:

راهکارها و راهبردهای حضرت علی (علیه السلام) در مواجهه با دشمنان در بازه زمانی حکومت

جلسه دفاع پایان نامه کارشناسی ارشد نامبرده با حضور هیات داوران در مورخ ۱۴۰۰/۱۱/۱۰ ساعت ۱۰ در محل مرکز / واحد قم برگزار و پس از ارزیابی پایان نامه مذکور به شرح زیر ارزیابی گردید.

نمره نهایی	نمره دفاع	
۱۷	۱۷	به عدد
حرفه	هنر (۲)	به حروف

امضاء	محل خدمت	مرتبه دانشگاهی	نام و نام خانوادگی	هیات داروان
	م	استادیار	دکتر محمد علی حسینی	استاد راهنما
	م	استادیار	دکتر محمد طاهر یعقوبی	استاد مشاور
	م	م	دکتر سید حسن قریشی کرین	استاد داور
	م	م	علی عروجی	نماینده تحصیلات تکمیلی

نمره نامبرده بر اساس بخشنامه و دستورالعمل های مربوط به دستاورد های پژوهشی * مستخرج محاسبه و در تاریخ نهایی شده است.

نام و امضای کارشناسی پژوهشی مرکز استان قم

*نمره دستاورد پژوهشی برابر دستورالعمل مربوط در مهلت مقرر پس از دفاع تعیین شده و توسط کارشناس پژوهش محاسبه و نمره نهایی اعلامی می گردد.

*مهر و امضای رئیس مرکز / واحد حد اقل در یک نسخه جهت امور فارغ التحصیلی و بارگزاری در گزارش ۱۷۰۰ سامانه گلستان الزامی است.

*دانشجو میتواند حد اکثر ۱۲ ماه پس از تاریخ دفاع با ارائه مستندات نسبت به اخذ نمره دستاورد های پژوهشی اقدام نماید.

مهر و امضای رئیس مرکز استان قم

قم، میدان جهاد، میدان امام زاده سید علی، خیابان ۶۰ متری شهدای پست.

تلفن: ۰۲۵-۳۷۱۷۹۱۰۰

نمابر: ۰۲۵-۳۷۲۸۰۱۳۸

کد پستی: ۳۷۱۸۵-۳۱۱

*صفحه تعهد اصالت پایان نامه *

اینجانب مریم مظاهری دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته تخصصی در رشته تاریخ تشیع که در تاریخ ۱۴۰۰/۱۱/۰۶ از پایان نامه خود تحت عنوان راهکارها و راهبردهای حضرت علی (علیه السلام) در مواجهه با دشمنان در بازه زمانی حکومت با کسب نمره ..... دفاع نموده ام بدین وسیله متعهد می شوم :

- ۱) این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله استفاده نمودند مطابق ضوابط و رویه موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن در فهرست مربوط ذکر و درج کرده اند.
- ۲) این رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پائین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی استفاده نشده است.
- ۳) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل قصد استفاده و از هر گونه بهره برداری اعم از چاپ مقاله کتاب و ثبت و اختراع و غیره از این پایان نامه را داشته باشند با ذکر نام استادان راهنما و مشاور و درج نام دانشگاه پیام نور اقدام خواهند کرد.
- ۴) چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود تا ما عواقب حقوقی ناشی از آن را می پذیرند و هم چنین دانشگاه پیام نور مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار کند و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ گونه ادعائی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی : مریم مظاهری
تاریخ و امضا
علی حوی

سپاس

سپاس بی کران پروردگار یکتا که به ما هستی بخشید و به راه علم و دانش راهنمایی مان کرد و به همنشینی رهروان علم و دانش مفتخرمان نمود و خوشه چینی از علم و دانش را روزیمان نمود .

سپاس بی نهایت تقدیم به مادر عزیزم که در تمام مراحل زندگی ام پشتیبان و دعاگویم بوده است.

مراتب سپاس خود را براساس حدیث شریف نبوی من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق از راهنمایی و ارشادات استاد گرامی جناب آقای دکتر محمدعلی حسینی بعنوان استاد راهنما و همچنین جناب آقای دکتر محمد طاهر یعقوبی بعنوان استاد مشاور که مرا در تهیه و تدوین این پایان نامه یاری نمودند تقدیم می نمایم .

تقدیم به :

این مختصر را اگر ارزشی است

آن ارزش را تقدیم می کنم به امام زمان (عج) قطب عالم امکان عالم علوم بیکران قائم آل محمد (عج الله تعالی فرجه الشریف) باشد که غنای دفتر خالی از معرفت و تهی از دانشم، روشن به نام مقدسش باشد.

و همچنین تقدیم می کنم به مهربانترین همراه زندگی ام ، مادر عزیزم که وجودش همیشه گرما بخش زندگی ام بوده و دعای خیرش همیشه همراه من بوده است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	چکیده
۲.....	مقدمه
	فصل اول : کلیات
۴.....	۱-۱- بیان مساله
۴.....	۱-۲- اهداف تحقیق
۴.....	۱-۲-۱- هدف اصلی
۴.....	۱-۲-۲- اهداف فرعی
۵.....	۱-۳- سوالات تحقیق
۵.....	۱-۳-۱- سوال اصلی تحقیق
۵.....	۱-۳-۲- سؤالات فرعی تحقیق
۵.....	۱-۴- فرضیات تحقیق
۵.....	۱-۴-۱- فرضیه اصلی
۵.....	۱-۴-۲- فرضیه فرعی
۶.....	۵- اهمیت و ضرورت مساله
۷.....	۱-۶- پیشینه تحقیق
۱۲.....	۷-۱- ساختار تحقیق
۱۲.....	۸-۱- جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق
۱۲.....	۹-۱- روش تحقیق
	فصل دوم : مفاهیم
۱۴.....	بخش اول : مفهوم شناسی
۱۴.....	۲-۱-۱- معنای لغوی دشمن
۱۴.....	۲-۱-۲- معنای اصطلاحی دشمن
۱۴.....	۲-۱-۳- واژه شناسی عدو
۱۴.....	۲-۱-۳-۱- معنای لغوی عدو

۲-۳-۱-۲	معنای اصطلاحی عدو.....	۱۶
۲-۱-۴	جهاد و مبارزه.....	۱۷
بخش دوم:	ضرورت و اهمیت شناخت دشمن شناسی در قرآن و روایات.....	۱۸
۲-۲-۱	ضرورت و اهمیت شناخت دشمن شناسی در قرآن.....	۱۸
۲-۲-۲	ضرورت و اهمیت شناخت دشمن شناسی در روایات.....	۱۹
بخش سوم:	اقسام دشمن و ضرورت دشمن شناسی از دیدگاه امام علی(ع).....	۲۱
۲-۳-۱	اقسام دشمن از دیدگاه امام علی (ع).....	۲۱
۲-۳-۲	نوع نگاه به دشمن از دیدگاه امام علی (ع).....	۲۶
۲-۳-۳	ضرورت دشمن شناسی از دیدگاه امام علی (ع) در نهج البلاغه.....	۲۷
فصل سوم:	راهکارهای مقابله با دشمن از دیدگاه امام علی (علیه السلام)	
بخش اول:	علل مخالفت و دشمنی با حضرت علی (ع).....	۳۲
۳-۱-۱	ریاست طلبی.....	۳۲
۳-۱-۲	دنیا طلبی.....	۳۲
۳-۱-۳	دشمنی های گذشته.....	۳۳
۳-۱-۴	نا آشنایی مردم با آموزه های دینی (جهل).....	۳۳
۳-۱-۵	عدم تشخیص حق از باطل.....	۳۳
۳-۱-۶	استفاده نادرست از قانون الهی.....	۳۴
بخش دوم:	اصول اخلاقی امام علی (ع) در رویارویی با دشمنان.....	۳۵
۳-۲-۱	پرهیز از آغاز کردن جنگ.....	۳۵
۳-۲-۲	پرهیز از دعوت به جنگ.....	۳۶
۳-۲-۳	اقامه حجت پیش از جنگ.....	۳۷
۳-۲-۴	شروع کردن جنگ در بعد از ظهر.....	۳۸
۳-۲-۵	تاکید بر رفتار نیک و انسانی نسبت به بازماندگان دشمن.....	۳۹
۳-۲-۶	عدالت ورزی در برابر دشمنان.....	۴۱
بخش سوم:	نحوه عملکرد و رفتار امام علی (ع) در برخورد با دشمنان داخلی.....	۴۳
۳-۳-۱	عملکرد و رفتار امام علی (ع) نسبت به منافقین و ناکثین.....	۴۳

۳-۳-۲ عملکرد و نحوه رفتار امام علی (ع) نسبت به خوارج (مارقین).....	۵۵
۳-۳-۳- عملکرد و نحوه رفتار امام علی(ع) نسبت به قاعدین	۶۹
بخش چهارم: راهکارهای مقابله با دشمن.....	۷۳
۳-۴-۱- اعتدال و میانه روی، مبنای حکومت امام علی (ع).....	۷۳
۳-۴-۲- صلح گرایی و اصالت صلح در اندیشه و رفتار امام علی (ع).....	۷۱
۳-۴-۳- گفتگو با دشمنان.....	۷۳
۳-۴-۴- رحمت و محبت ورزی ، رفق و مدارا.....	۷۴
۳-۴-۵- بکار گیری منطق و استدلال در برابر دشمنان.....	۷۷
۳-۴-۶- برخورد قاطعانه با دشمن.....	۷۸
نتیجه گیری:	۷۹
فهرست منابع.....	۸۰

چکیده

دشمن شناسی و نوع نگاه به دشمن یکی از مهمترین شاخصه های حکومت امام علی (ع) است. از دیدگاه امام علی (ع) نگاه به دشمن همان نگاه قرآن به دشمن است. نگرش امام (ع) به دشمن بر این بود که دشمن گمراه است و باید به او فرصت داد تا اصلاح و هدایت شود. این نوع نگرش امام (ع) در تمامی جنگها به ویژه سه جنگ بزرگ دوران خلافت ایشان کاملاً هویداست. نوع نگاه به دشمن رابطه بسیار نزدیکی با نوع رفتار جنگجویان در جنگ دارد. امام در حکومت با چند نوع دشمن یا مخالف روبرو بوده است: داخلی و خارجی، پیدا و پنهان، درونی و بیرونی. که از میان آنها شناخت دشمن داخلی که عبارتند از: قاعدین، ناکثین، قاسطین و مارقین به مراتب پیچیده تر از سایر دشمن هایی می باشد که امام علی (ع) بیان کرده است.

به طور کلی، با شناسایی دشمن می توان به روش و حرکت های ضد انسانی او پی برد و آمادگی لازم را برای مقابله با او کسب نمود. شناخت دشمن نه تنها به مصلحت افراد است، بلکه به مصلحت جامعه نیز می باشد. به همین دلیل امام علی (ع) با راهکارهایی همچون مذاکره، مدارا و برخورد قاطعانه و ... با دشمنان رفتار می کرد.

مساله اصلی نگارنده در این تحقیق آن است که راهکارها و راهبردهای امام علی (ع) در مقابل دشمنان مورد بررسی قرار گیرد. پژوهش هایی که در این زمینه صورت گرفته به صورت جامع و کامل در یک مجموعه جمع آوری نشده و لذا نگارنده بر آن شد که اقدام به جمع آوری عملکرد امام علی (ع) در این زمینه بپردازد و یک پژوهش جامع و کاملی را ارائه نماید.

همچنین این تحقیق، با هدف دشمن شناسی عمیق تر و آشنایی گسترده تر با عملکرد امام علی (ع) در برخورد با دشمنان در سه فصل تدوین و نگارش یافته است. که مطالب آن با استفاده از منابع کتابخانه ای به روش توصیفی - تحلیلی جمع آوری شده است.

واژگان کلیدی: امام علی (ع)، حکومت، دشمن شناسی و نوع نگاه به دشمن، راهکارها و راهبردها امام علی (ع)

دشمن شناسی از مفاهیمی است که در آیات قرآن کریم و روایات شرط بهره مندی از ایمان راستین، دشمن داشتن دشمنان خدا و رسول او معرفی شده است. و بر هوشیاری همیشگی مؤمن و دشمن شناسی او تاکید شده و تبری از دشمن که لازمه آن دشمن شناسی است در زمره فروع دین قرار دارد. به همین دلیل امام علی(ع)، امام حسن (ع) و امام حسین (ع) و دیگر ائمه تلاشهای زیادی در جهت معرفی دشمن به جامعه مسلمین انجام دادند. و مهمترین رمز پیروزی آنها به ویژه پیروزی نهضت حسینی در این بود که دشمن را به مردم معرفی کردند. بنابراین یکی از مسائل مهم در زندگی انسان، دشمن شناسی و شناخت راهکارهای برخورد موفقیت آمیز با دشمن است. و شناخت دشمن از اصلی ترین وظایف مردم و حاکمان است. امام علی(ع) در خطبه ۱۴۷ نهج البلاغه شناخت دشمن را رمز بینش می دانند.

این پژوهش، با هدف دشمن شناسی عمیق تر و آشنایی گسترده تر با رهنمودهای قرآنی و سیره امیرالمومنین علی(ع) در برخورد با دشمن، تدوین و نگارش یافته است.

و همچنین این پژوهش به منظور شناخت و روشهای دشمن و راههای مقابله با آن در ۳ فصل تنظیم شده است. که در فصل اول به کلیات تحقیق پرداخته شده که ضمن بررسی بیان مساله پیشینه و ضرورت تحقیق به اهداف و فرضیات نیز پرداخته است.

در فصل دوم این پژوهش به مفاهیم کلی پرداخته شده و ضمن بیان تعریفی از دشمن و عدو به ضرورت شناخت دشمن و نوع نگاه به دشمن از دیدگاه قرآن و امام علی (ع) و روایات پرداخته شده است.

در فصل سوم ضمن بیان علل دشمنی و مخالفت با حکومت امام (ع) به اصول اخلاقی حضرت در رویارویی با دشمنان و نحوه عملکرد و رفتار امام (ع) در برخورد با آنان و راهکارها و راهبردهای امام (ع) در مقابله با دشمنان پرداخته شده است.

فصل اول : کلیات

۱-۱- بیان مساله

یکی از مسائل مهم، حساس و فوری در زندگی انسان، دشمن‌شناسی و شناخت راهکارهای برخورد موفقیت‌آمیز با دشمن، و شناخت ابزارها و شیوه‌های دشمنی او و همکاران و یاران اوست. اهمیت این موضوع تا آنجایی است که در قرآن کریم، شرط بهره‌مندی از ایمان راستین، دشمن داشتن دشمنان خدا و رسول او معرفی شده است.

امام علی (ع) ضرورت شناخت دشمن، بیداری و توجه نسبت به دشمنان و شناخت آنها را مورد تاکید قرار داده است. امام (ع) مشورت و گفتگو با دشمنان را برای شناخت میزان دشمنی آنها مطرح می‌سازد. بنابراین آگاهی از دشمن و شناخت او، از اصول اولیه نظامی و دفاعی برای هر انسان یا جامعه‌ای به شمار می‌رود؛ زیرا غفلت و بی‌توجهی نسبت به شناخت دشمن باعث نادیده گرفتن جنگ با دشمن می‌شود؛ به علاوه باعث تقویت او و در نتیجه ضعف جبهه خودی می‌گردد. همچنین کوچک دانستن دشمن و بی‌توجهی نسبت به او نیز مشکل‌آفرین است؛ از این رو امام (ع) یکی از آفتها و آسیبهای قدرت را کوچک انگاشتن خصم می‌داند.

دشمن‌شناسی و نحوه مقابله با دشمن و علل و انگیزه‌های پیدایی دشمن مخصوصاً در دوره پنج ساله حکومت امام (ع) بازتاب گسترده‌ای دارد. امام علی (ع) در حکومت، با چند نوع دشمن یا مخالف روبرو بوده است: داخلی و خارجی، پیدا و پنهان، درونی و بیرونی. که از میان آنها شناخت دشمن داخلی که عبارتند از: قاعدین، ناکثین، قاسطین و مارقین به مراتب پیچیده‌تر از سایر دشمن‌هایی که امام علی (ع) بیان کرده است. و امام (ع) با راهکارهایی همچون مذاکره، مدارا و برخورد قاطعانه و... با دشمنان رفتار می‌کرد.

این پژوهش، با هدف دشمن‌شناسی عمیق‌تر و راهکارها و راهبردهای امام علی (ع) در برخورد با دشمن، تدوین و نگارش یافته است.

۱-۲- اهداف تحقیق

۱-۲-۱- هدف اصلی

راهکارها و راهبردهای حضرت علی (علیه السلام) در دشمن‌شناسی در بازده زمانی حکومت

۱-۲-۲- اهداف فرعی

۱- بررسی ضرورت و اهمیت شناخت دشمن

۲- بررسی راهکارهای مقابله با توطئه و اقدامات دشمنان با تمسک به سیره امیرالمومنین علی (ع)

۳- بررسی علل دشمنی و مخالفت با حکومت امام علی (ع)

۴- بررسی راهکارهای مصون داشتن جامعه و حکومت اسلامی از آسیب ها و خطر نفوذ دشمنان

۱-۳-۳- سوالات تحقیق

۱-۳-۱- سوال اصلی تحقیق

حضرت علی (علیه السلام) چه راهکارها و راهبردهائی را در دشمن شناسی در بازده زمانی حکومت خود ارائه می نماید؟

۲-۳-۱- سوالات فرعی تحقیق

۱- نوع نگاه امام علی (ع) به دشمن چگونه است؟

۲- امیرالمومنین علی (ع) چه راهکارهائی را در مقابله با توطئه و اقدامات دشمنان بیان می کنند؟

۳- ویژگی ها ، صفات و علل و انگیزه های دشمن در حکومت امام علی (ع) کدامند؟

۴- چه راهکارهائی برای مصون داشتن جامعه و حکومت اسلامی از آسیب ها و خطر نفوذ دشمنان می باشد؟

۱-۴-۱- فرضیات تحقیق

۱-۴-۱- فرضیه اصلی

دشمن شناسی و راه های مقابله با دشمن در جامعه ، از مهم ترین راه های شناسایی دشمن از منظر امام علی (ع) است. سیره امیرالمومنین علی (ع) بزرگترین آموزگار بصیرت در تمام دوران ها موجب می شود که در مقابل توطئه های دشمنان با بصیرت اقدام نمائیم.

۲-۴-۱- فرضیه فرعی

۱- از دیدگاه امام علی (ع) نگاه به دشمن همان نگاه قرآن به دشمن است. دشمن گمراه است و باید به او فرصت داد تا اصلاح و هدایت شود. این نوع نگرش امام به دشمن در تمامی جنگها به ویژه سه جنگ بزرگ دوران خلافت ایشان کاملاً هویداست .

۲- شناخت دشمن داخلی از ظریف ترین نوع دشمن شناسی و از حساس ترین مرحله دشمن شناسی در حکومت حضرت علی(ع) بود که آن را حضرت علی(ع) با درایت بالای خود که به جریان خوارج و جنگ نهروان منجر شد به نتیجه رسانیدند زیرا تشخیص جنگیدن با آنهایی که به لحاظ ظاهری دارای چهره ای عابد نما بودند، کاری مشکل است.

۳- از علل مخالفت دشمنان با امام (ع) ریاست طلبی و دنیا طلبی و جهل مردم با آموزه های دینی و... بود.

۴- امام (ع) تا زمانی که مخالفان، امنیت جامعه را به خطر نمی انداختند و توطئه بر علیه حکومت نمی کردند، با آنان برخورد نمی کردند و حتی دشنام های آنان را تحمل کرده و حقوق شان را از بیت المال قطع نمی کردند، اما وقتی مدارا با مخالفان سودی نداشت و هدایت نمی شدند، آنگاه به برخورد با آنان می پرداخت، چون اصل اولیه حاکم دینی، هدایت بشر و حفظ دین و جلوگیری جامعه از انشقاق و رفع فتنه و نا امنی از سطح جامعه است. و طبیعی است که وقتی کسانی با مداراهای حضرت، هدایت نشده و توبه نکردند و از سرکشی و ایجاد مزاحمت برای مؤمنین و راه حق باز نگشتند، حضرت ناچار به برخورد شدید شده و آنان را سرکوب نمود تا فتنه ننمایند.

۱-۵- اهمیت و ضرورت مساله

موضوع دشمن شناسی در اسلام، از اهمیت والایی برخوردار است و در قرآن کریم بارها این موضوع تکرار شده و آیات متعدد، چهره دشمنان اسلام و راههای مقابله با شیوه های نفوذ آنان را به خوبی تبیین نموده است. این آموزه های قرآنی دشمنان و شیوه های مبارزه با آنان را می شناساند. طبعاً بدون بصیرت و هوشیاری و دشمن شناسی، نمی توان بر توطئه های دشمنان پیروز گشت. و یکی از اساسی ترین شرایط موفقیت یک فرد یا جامعه در تمامی عرصه ها، شناخت دشمن است. در واقع هرگاه انسان دشمن را در عرصه های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، نظامی و معنوی شناخته و در دفع آن کوشیده، موفق بوده است. به همین دلیل، امیرمؤمنان علی علیه السلام به عنوان امام و رهبر جامعه و سیاست شناس و آگاه به اصول و ضوابط نظامی و رزمی و برخوردار از جهان بینی الهی و متعالی و دارای فلسفه اخلاقی و معنوی نسبت به حیات و زندگانی، اصول و معیارهایی برای جنگ در نظر گرفته است، که یکی از این معیارها شناخت دشمن و راه های مقابله با آن است که مخصوصاً در دوره پنج ساله حکومت امام (ع) بازتاب گسترده ای دارد و تحقیق در این زمینه اهمیت ویژه دارد. بنابراین بررسی روش برخورد حضرت با دشمنان ضرورت و اهمیت این تحقیق را می رساند.

۶-۱- پیشنهاد تحقیق

در مورد دشمن شناسی از دیدگاه امام علی (علیه السلام) کتاب ها ، پایان نامه ها و مقالات فراوانی وجود دارد که به عنوان نمونه به برخی از آنها اشاره می کنیم:

کتاب ها:

۱- توصیف دشمن در نهج البلاغه ، مولفان: محمد حسن معصومی، علی صادق نژاد ، قم ، ۱۳۹۴

این کتاب پژوهشی در زمینه معیارهای شناخت دشمن از دیدگاه امام علی(ع) در کتاب شریف نهج البلاغه است. در نوشتار حاضر سعی بر آن است تا توصیفی فنی و هنری از دشمن شناسی در خطبه های امام علی در نهج البلاغه ارائه شده و دیدگاه آن امام در این زمینه برجسته شود . نویسنده به همین منظور ابتدا به سیره اخلاقی سیاسی امام علی(ع) در برخورد با مخالفان و دشمنان خویش اشاره نموده و پس از آن نظریات ایشان را در مورد کیفیت شناخت دشمن و آگاهی سیاسی از تحرکات او ، واقع نگری در برخورد با دشمنان ، هوشیاری در برابر آنان ، آشنایی با روش آنان ، تلاش در هدایت آنان، مقابله با فتنه دشمن و ضرورت آگاهی از مکر و حيله و نقشه آنان و نیز برخورد انسانی با دشمنان مطرح کرده است. وی در همین راستا به بررسی اجمالی مفاد نامه های امام علی(ع) به سران حکومتی و کارگزاران خویش اشاره نموده و برخی از سخنان حکمت آمیز آن امام را در مورد دشمن شناسی، منعکس نموده است.

۲- دشمن شناسی از دیدگاه قرآن: (پژوهشی قرآنی پیرامون دشمن شناسی و دشمن ستیزی)، مولف؛ کمال حسینی،

نشر لوح محفوظ، ۱۳۸۶

نگارنده در این کتاب نیاز و ضرورت بحث دشمن شناسی را مطرح می سازد. سپس معنی دشمن، دشمنی و تضادهای اجتماعی را بیان می کند. وی در ادامه، انواع دشمنی ها را از نگاه قرآن بیان کرده و به موضوع انسان، حکومت اسلامی و دشمن شناسی، ویژگی های دشمنان و شیوه های مبارزه دشمنان با رهبران دینی می پردازد. وی در بخشی از کتاب درباره جهاد ، فلسفه آن و نحوه حمایت از افراد مظلوم و ستم دیده بحث می کند و در فصل پایانی نیز نحوه شناسایی و شیوه های مبارزه با دشمنان از دیدگاه قرآن را بررسی می کند.

۳- دانشنامه امیرالمؤمنین ، محمدی ری شهری ، محمد ، مسعودی ، عبدالهادی ، نشر دارالحدیث ، ۱۳۲۹

مجموعه دانشنامه امیرالمومنین(ع) بر پایه قرآن، حدیث و تاریخ است که نگاه جامعی است به زندگانی امیرمؤمنان، سیره علوی و تاریخ حیات ایشان که در ۱۶ بخش می باشد.

۴- تاریخ اسلام با رویکرد دشمن‌شناسی، علی اکبر، مهدی پور، ناشر نغمات، ۱۳۹۱

این کتاب نگاهی تحلیلی به تاریخ اسلام با رویکردی دشمن‌شناسانه است. این مجموعه در چهار بخش سامان یافته است: در بخش اول، پیرامون یهود که به باور نویسنده، اصلی‌ترین دشمن اهل ایمان می‌باشد بیان شده است. همچنین فروپاشی درونی مسیحیت توسط یک عامل نفوذی یهودی، تلاش برای جلوگیری از ولادت پیامبر(ص) و عامل نفوذی آنان در دین اسلام بررسی شده است. در بخش دوم درباره بنی‌امیه سخن گفته شده و سیمای امویان در آیات قرآن تجزیه و تحلیل شده است. بخش سوم مباحثی از جمله: تحریف تاریخ، جعل حدیث، داستان فدک، یار غار و حضرت خدیجه (س) بیان شده است. در بخش پایانی نیز واکاوی عدالت صحابه، چهره منافقان در آیات قرآن و احادیث معتبر صحیح بخاری دنبال شده است.

۵- پیام امام امیرالمؤمنین، مکارم شیرازی، ناصر، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۵

این کتاب شرحی مختصر بر نهج البلاغه در چهارده جلد می باشد که ابتدا نویسنده شرح و توضیحی درباره خطبه بیان نموده و آنگاه خطبه را به بخش‌هایی تقسیم کرده و در هر بخش نخست متن عربی خطبه و به دنبال آن ترجمه شرح و تفسیر آن را آورده است. علاوه بر آن شان نزول، نام خطبه و شماره خطبه و سند خطبه نیز درج شده است.

۶- حکمرانی حکیمانه، دلشاد تهرانی، مصطفی، دریا، ۱۳۹۵

این کتاب با عنوان حکومت امام علی (ع) حکومت موفق تاریخ پس از ذکر مقدماتی درباره معیار و شاخص موفقیت حکومتها و این که کدام حکومت حکومتی موفق است، به برخی از شاخص‌های حکومت علوی به عنوان حکومت موفق تاریخ پرداخته شده است. شاخص‌هایی نظیر آزادی و آزادی‌گرایی، عدالت و عدالت‌گرایی، انسانیت و انسانیت‌گرایی، مردم‌سالاری، نفی خودکامگی و خودکامگی‌پذیری، مرزبانی و قانون‌گرایی، نفی اباحی‌گری، حقوق‌مداری، رحمت و محبت ورزی، مدارا و رفق‌ورزی، عدالت و میانه‌روی، صلح‌گرایی.

۷- خوارج از دیدگاه نهج البلاغه ، نوری، حسین ، موسسه اسماعیلیان ، ۱۳۰۴

در این کتاب نویسنده پس از بیان چهره خوارج به مرحله آغاز عصیان و غوغای خوارج می پردازد و علل موفقیت آنان را ذکر می کند . سپس ضمن بیان مهمترین اعتراضات خوارج سرانجام فریب خوردگان را بیان می کند.

پایان نامه ها:

۱- «دشمن شناسی و رهنمودهای مقابله با دشمن از نگاه آیات قرآن کریم و احادیث ، علیرضا همتیان اسحاقی، پایان نامه ارشد ، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی ، ۱۳۹۱

این پژوهش، باهدف دشمن شناسی عمیق تر و آشنایی گسترده تر با رهنمودهای قرآنی در برخورد با دشمن، تدوین و نگارش یافته است. در این پژوهش گروه بندی دشمنان بیان شده و اهداف دشمنان چون : ایجاد تفرقه و گسست، اخراج از سرزمین ، کشتن ، اغواگری و مرتد کردن را با شیوه های چون تهدید ، تطمیع ، تخریب ، دروغ پردازی ، ترویج فحشا و فساد و... با ابزارهای گوناگون سیاسی ، نظامی ، اقتصادی ، فرهنگی و... را دنبال می کند. همچنین به رهنمودهای قرآن کریم در برخورد با دشمنان در دو بخش مشترک و اختصاصی از قبیل: استغفار ، توکل، دعا و استعانت، اصلاح باورها و نگرش ها، پیشه کردن صبر و تقوا، اطاعت از خدا و پیامبر اکرم و اولوالأمر ، خودسازی ، افزایش آگاهی و هوشیاری ، برطرف کردن سوء تفاهم ها ، هم گرایی بیش تر در سایه اخلاق ، پرهیز از تفرقه، سرپرست نگرفتن دشمنان ، محرم راز ندانستن غیرمسلمانان ، برخورد جدی با منافقان ، تحقیق کردن درباره خبرها، سستی نکردن و مرعوب نشدن و... می پردازد .

۲- شناخت دشمن از دیدگاه مکتب سیاسی قرآن ، نویسنده ، رحمت ، جعفری اریسمانی ، پایگاه اطلاع رسانی حوزه ، ۱۳۸۵

در این پایان نامه آیات حاوی کلمات کید ، مکر ، ضلال ، ولایت ، کفر ، خدعه گردآوری و بررسی شده اند مباحث هفتگانه این پژوهش عبارتند از : نگرشی به مکتب سیاسی قرآن ، اهمیت شناخت دشمن در اسلام ، شیوه دشمنان در مبارزه با رهبری، شیوه های دشمنان در تضعیف مبانی مکتب، شیوه های دشمنان در تحریف مبانی مکتب ، شیوه های دشمنان در مبارزه با پیروان مکتب و شیوه های مبارزه با توطئه های دشمنان و... مطرح شده است.

**۳- دشمن از دیدگاه نهج البلاغه؛ نویسنده لیلا فلسفی، دانشگاه بیرجند، دانشکده ادبیات و علوم انسانی گروه
نهج البلاغه، ۱۳۹۵**

در این پژوهش ویژگی‌های دشمن از منظر حضرت علی(ع) بیان شده و نویسنده به واکاوی خصوصیات دشمنان ایشان و رفتار حضرت با آنان در سه راهبرد اساسی مذاکره، مدارا و برخورد قاطعانه پرداخته است تا بدینوسیله مفهومی جامع از شاخص‌های دشمنی در جامعه و راه‌های نفوذ دشمن ارائه دهد. در این پژوهش یکی از اصولی‌ترین شروط پیروزی در تمامی عرصه‌ها، شناخت دشمن بیان شده است.

مقالات:

۱- دشمن شناسی، نویسنده؛ شعبان حق پرست، محل نشر؛ همایش سراسری دانشگاه افسری، ۱۳۹۸

در این نوشتار ضمن بیان اهمیت دشمن شناسی و اقسام دشمنان به روش‌های دشمنی آنها پرداخته شده و در پایان راهکارهای مقابله با دشمنان تبیین گردیده است.

**۲- دشمن شناسی و امنیت اجتماعی از دیدگاه قرآن کریم، نویسندگان: جواد جمشیدی حسن آبادی،
مهدی غفوری، فاطمه قاسمی حسن آبادی، حسین صادقی، محل نشر؛ اولین همایش ملی یافته‌های نوین در علوم
انسانی و امنیت اجتماعی، ۱۳۹۵**

در این مقاله، شگردهای مبارزه دشمنان با رهبران دینی و پیروان مکتب توحیدی و نیز شیوه‌های آنها برای تضعیف مبانی مکتب اسلام بیان شده است. همچنین بر مبنای آیات قرآن کریم مهمترین راهکارهای دشمنان علیه مسلمان دین زدایی و ایجاد مانع در راه دینداری و دینداران، اختلاف افکنی، تحریم اقتصادی، تحریف محتوای دین و تبلیغات سوء همراه با تحقیر و استهزاء مومنان، گسترش فساد و عملیات نظامی بیان شده است.

**۳- ضرورت دشمن شناسی از دیدگاه امام علی(ع)، نویسندگان: رضا علیزاده، زهرا کری، محل نشر؛ کنفرانس
ملی علوم اسلامی و پژوهش‌های دینی، ۱۳۹۷**

در این تحقیق به معنای لغوی عدو، منافق و معنای اصطلاحی جنگ نرم به پیشینه بحث ضرورت دشمن شناسی و جنگ نرم از منظر قرآن و روایات توجه شده و سپس با توجه به شرایط خاص و مقتضیات زمان حضرت علی(ع) که از ماهیت